

Els tribunals depuradors del magisterí

Jaume Serra i Barceló

Dia 19 de juliol de 1936 caigué en plenes vacances estiuenques. La majoria d'escoles estaven tancades i molts dels mestres eren fora del municipi on es trobaven destinats; altres havien vingut de viatge, ja que Mallorca era -també entre els mestres- un lloc idíl·lic per passar la lluna de mel. Altres, pocs, s'havien embarcat cap a Barcelona per participar en l'Olimpíada Popular. Els primers dies, d'estupor, molta de gent sols cregué que es tractava d'una "asonada" com les del segle anterior i pocs se'n temeren de la catàstrofe que els venia al damunt. Per si hi mancassin els problemes, era recent la polèmica encetada en els diaris sobre el Manifest dels Catalans i la Resposta al Missatge que tants de docents havien signat. Polèmica que s'elevava a la categoria de traïció a la pàtria de la mà dels germans Vilallonga.

A partir d'aquí, i especialment a les Balears, els esdeveniments es precipitaren. Mallorca quedà en mans dels sublevats. Menorca en mans de la República i Eivissa passà per unes setmanes republicanes, per acabar novament franquista. I tot això abans de l'inici del nou curs escolar. Però, per damunt de tot, predominava l'aïllament. En els primers moments, calia donar un cert aire de normalitat i, en aquest context, l'inici de les classes era una fita cabdal. Però una cosa eren les voluntats polítiques i altra les diferents realitats. A cap de les illes -amb les diverses situacions que imperaven- va ser possible.

A més de la guerra, que tan present s'havia fet a les illes durant el mes d'agost, hi havia altres problemes. Molts d'edificis escolars

havien estat militaritzats; els i les mestres es trobaven repartits per tot arreu; a Mallorca, hi havia mestres d'altres províncies que es trobaven de vacances i, ja en el mes de setembre, n'arribaren alguns de fugitius des de la zona republicana. Va ser en aquest context que la revista *Aquí estamos* òrgan de la Falange, va publicar en un dels seus primers números un article prou rellevant sobre la necessitat de depurar el Magisteri Nacional. Aquesta demanda no era extraordinària, ja que des del Govern de Burgos aviat es donaren les normes per realitzar aquesta tasca.

Emperò a Mallorca (i s'ha de parlar pel moment de Mallorca a causa de la situació de les altres illes), les circumstàncies es varen precipitar. Ja el dia 1 de setembre de 1936, l'inspector en cap Joan Capó aconseguí del governador la publicació d'una circular per organitzar el nou curs. Entre les seves disposicions s'establia: *Los maestros nacionales de esta isla comunicarán a la Jefatura de la Inspección su situación Legal y patentizarán su entusiasmo e incondicional adhesión al movimiento de salvación de España, reiterando ante la misma y por escrito la promesa que en su día elevaron ante la Comandancia Militar de esta provincia.* Per poder confirmar que aquesta adhesió era certa, i, a més a més, per tenir informació sobre les diferents actuacions dels mestres des de 1934, s'establia que: *A estas declaraciones se unirán los informes que se estimen convenientes de las autoridades y personas de solvencia moral las cuales no deben negarse a decir la verdad para poder realizar esta obra de depuración de un cuerpo*

que tan delicada misión debe cumplir.

D'aquesta manera, a través d'una simple circular i una ordre governativa, es va posar en funcionament tot el procés depurador del magisteri nacional i dels estudiants de magisteri. En aquest sentit, s'ha de fer una clarificació. Varen ser depurats tots els mestres, ja això suposava separar (com a la paràbola evangèlica) els bons dels dolents. Però sols una part se'n veren ferits, encara que tots varen ser perjudicats. El primer tribunal depurador va ser presidit, per tant, per l'Inspector en Cap, Joan Capó i una sèrie d'auxiliars. Paral·lelament, i encara que és un gran desconegut, en funcionà un altre a l'Eivissa "alliberada".

"De fet, es donava per suposat que qualsevol mestre, en principi era culpable o, almenys, sospitós de connivència amb la República."

Aquest tribunal funcionà d'una manera efectiva i ben estructurada, encara que molt poc temps. La base de les seves actuacions eren les pròpies declaracions personals, que es complementaven amb altres. A tal efecte es feren una sèrie de fitxes-informe de les quals se'n conserven una bona partida:

· "FITXA DE COLOR CREMA: Declaració jurada del mestre que no havia estat afiliat a cap partit vinculat al Front Popular o a l'*Asociación de Trabajadores de la Enseñanza*. En cas que no pogués

jurar això, se li permetia justificar-se en el dors.

· "FITXA DE COLOR VERD: Informe del batle del municipi on estava l'escola.

· "FITXA DE COLOR ROSA: Informe de la Guàrdia Civil.

Tot plegat indica que aquesta comissió depuradora tenia com a principal objectiu salvar la major quantitat possible de mestres, fent poc cas a les denúncies alienes, especialment si eren anònimes. D'aquesta manera, ja a finals del mes de desembre es publicaren les primeres llistes dels mestres declarats aptes per la comissió. Emperò, aviat el propi Joan Capó cauria depurat, tant per les lluites internes que des de feia temps hi havia a la pròpia inspecció com per la "*voràgine*" del temps. Cal no oblidar que havia estat un dels signants del Missatge i un ferm impulsor del català a les escoles.

Entre el novembre de 1936 i el febrer de 1937 se promulgaren les disposicions més importants per part del Govern de Burgos que regirien tot el procés depurador. El tribunal C, encarregat del Magisteri, es creà dia 8 de novembre i havia de funcionar a l'Institut Ramon Llull, presidit per B. Bosch, prevere, designat catedràtic de llatí i elevat a la categoria de director per l'administració sublevada. Estava integrada per:

· PRESIDENT: Bartomeu Bosch Sansó, director de l'Institut Nacional de Segona Ensenyança i catedràtic de llatí.

· VOCAL I SECRETARI: Luis María Mestras Martí, inspector en cap de la província.

· VOCAL: José Ramis de

Ayreflor y Rosselló, president de l'Associació Catòlica de Pares de Família.

· VOCAL: Rafael Isasi Ransomé, coronel de l'exèrcit.

· VOCAL: Antoni Villalonga i Villalonga.

Aquest tribunal ja actuà amb un vertader esperit inquisitorial. De fet, es donava per suposat que qualsevol mestre, en principi era culpable o, almenys, sospitós de connivència amb la República. Es partia d'un clar antecedent, el deute de gratitud que tenia el magisteri envers el ministre Marcelino Domingo que els havia dignificat i augmentat el sou. Alguns foren acusats d'haver-lo alabat, fins i tot docents d'ideologia clarament dretana. Aquests es defensaren dient que s'haguessin estimat més que hagués existit un Marcelino Domingo de dretes, però que no podien anar en contra d'unes mesures que tant els havien afavorit.

En una època en què les forces vives d'una població eren el batle, el cap de la Guàrdia Civil, el capellà, el mestre i el metge o l'apotecari no es podia tolerar que un d'ells pretengués canviar l'equilibri de forces socials i polítiques d'una determinada població. Especialment si s'era l'encarregat d'educar les noves generacions. En aquest sentit, és prou rellevant que a alguns mestres d'Eivissa i Formentera, d'ideologia clarament republicana, es culpabilitzà als seus mestres que, des de petits, els havien pervertit. Existeix, endemés, una altra trajectòria general del tribunal depurador de Mallorca: comprenien millor (encara que no perdonaven) un mestre esquerrà que un proper a la seva ideologia amb algunes

vel·leïtats, com per exemple el *regionalismo mal entendido*.

D'aquesta manera, i adaptant a la realitat de les Illes, el tribunal qualificà els mestres d'acord amb diverses categories. Aquest tribunal ja va fer cas a les denúncies anònimes i als informes esbiaixats i parcials. Un sol informe negatiu o una sola denúncia podien tirar en terra tots els avals i informes favorables que pogués presentar un docent. Les principals acusacions foren:

1. Haver estat afiliat a partits republicans o a sindicats de classe, especialment a la FETE.

2. Haver mantingut postures properes al catalanisme.

3. Haver tengut una conducta religiosa dubitativa o poc intensa.

4. Haver mantengut una conducta moral contrària al catolicisme.

5. Haver desenvolupat un ensenyament qualificat com a dissolvent.

En bona lògica, tots els mestres afiliats a partits esquerrans o a sindicats varen ser depurats. El problema era que la majoria d'aquests mestres eren ja empresonats i jutjats per un tribunal militar. Alguns fins i tot assassinats com l'inspector Fernando Leal o el mestre d'Inca Jaume Canals. D'aquí l'aberració jurídica que, per un mateix "delicte", es jutjàs una persona diverses vegades. Emperò no n'hi havia prou amb estar afiliat: acudir a cafès republicans, tenir-ne amics, discutir de política malgrat fos en privat, ... eren motius suficients per ser acusats d'ideologia esquerrana.

En aquest sentit, el denominat

Afer dels Catalans va ser determinant. Uns dies abans de l'esclafit de la Guerra, un grup d'intel·lectuals havia signat la resposta a un Manifest que s'havia tramès des de Catalunya. Després del 19 de juliol, molts dels que havien signat es tornaren a reunir per redactar un nou escrit en contra del separatisme català i adherint-se al *Glorioso Movimiento*. Part dels signataris eren mestres de la colla de l'inspector Joan Capó que havia introduït el regionalisme a l'escola primària. Les llistes eren públiques i bona part dels signants varen ser empresonats, especialment els mestres. D'altra part, alguns catalans que es trobaven de vacances a Mallorca es reuniren per adherir-se col·lectivament al *Glorioso Movimiento* i demostrar el seu rebuig respecte dels afers de Barcelona.

"L'acusació de catalanisme i separatisme va ser una de les principals que hagué de patir l'inspector Joan Capó."

En relació al catalanisme, diversos mestres varen ser depurats. Va ser un dels càrrecs principals que s'esgrimiren contra Llorenç Maria Duran, el qual va ser separat del servici. D'altres, com Miquel Deyà i Palerm, persona ben coneguda per la seva religiositat, no va ser castigat, però hagué de patir persecucions i problemes per haver demostrat la seva ideologia envers la llengua i la cultura. L'acusació de catalanisme i separatisme va ser una de les principals que hagué de patir l'inspector Joan Capó. Malgrat les seves actuacions en els inicis de la Guerra, va

ser jutjat per un tribunal militar i acabà els seus dies desterrat a la península. De fet, el tribunal depurador mallorquí sovint recomanà que els mestres amb vel·leïtats catalanistes, encara que no fossin castigats, es veiessin traslladats a províncies castellanoparlants.

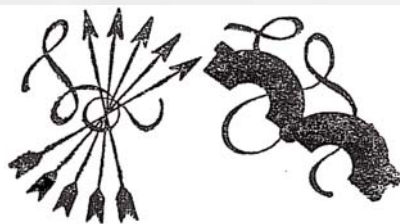
Una altra de les acusacions més greus que es podia fer contra un mestre, era el conjunt de les relacionades amb el seu comportament religiós. Aquí val la pena esmentar que es consideraren delictives totes les accions realitzades des de 1934. Això implicava que el compliment de la legalitat vigent, com va ser la retirada dels símbols religiosos, la prohibició de l'ensenyament del catecisme o la coeducació, era qualificat com a un fet delictiu. Tant i més, si els mestres havien manifestat postures anticlericals. Fonamentant-se en aquest principi, el president del Tribunal depurador, B. Bosch, demanà l'expedient disciplinari que s'havia obert en contra de la seva germana, mestra de Santa Margalida, per haver-se oposat a les mesures de la República, haver boicotejat qualsevol acte que implicàs el laïcisme i haver-se enfrontat amb les altres mestres. Aquest expedient de càstig, en un principi, serví per premiar-la i acusar a tots aquells que havien testificat en contra seva.

El tema anava molt més enfora, ja que es considerava que un mestre que, en la seva vida

privada no seguís la moral catòlica, era, per força, d'ideologia esquerrana. Així, es podia acusar una mestra per pujar sola a cotxes d'homes; es podia acusar una parella d'haver-se casat només civilment; ... Se podia arribar a extrems veritablement ridículs, encara que tràgics. Per exemple, es va treure fora de l'escalafó una mestra rural per haver-la violada un home casat.

El problema dels mestres era la seva possibilitat d'influir en el pensament dels seus alumnes, tant a les classes com servint de model. Era l'acusació genèrica d'una ensenyança dissolvent. Aquells que defensaven la coeducació, que ensenyaven cançons polítiques o reivindicatives, que postulaven els models de la *Institución Libre de Enseñanza*, ... eren tenguets per contaminants perillosos de la societat. Tant i més si veritablement havien realitzat una tasca d'adoctrinament i havien suscitat un esperit crític i autònom en els seus alumnes.

A Mallorca, el procés de depuració s'inicià ja a l'any 1936. A Menorca, hi va haver una depuració republicana molt més suau i després, el 1939, la franquista. A Eivissa, el tema va ser molt més complex. Una primera depuració republicana, va anar seguida de la franquista de 1936, amb successives onades, quan s'ocuparen Barcelona i València. D'aquesta manera, el procés depurador durà oficialment des de 1936 fins el 1942; però molts de mestres que havien estat declarats aptes pel Govern de Burgos es varen veure perseguits i espiats tota la dècada dels 40 i dels 50. No va ser fins a partir de 1971 quan molts dels depurats varen aconseguir que es revisassin les seves causes, es veiessin reconeguts els seus drets i, fins i tot, n'hi hagué de rehabilitats. ■

*El jou i les fletxes, símbols de la Falange. (Del llibre *Símbolos de España. Libro escolar de lectura*)*